

Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΝ 16ο και 17ο ΑΙΩΝΑ
ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟ

Ἡ Καστοριά ἕως τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα ἦταν ἐπισκοπὴ ὑπαγόμενη σὴ δικαιοδοσίᾳ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, ἐνῶ κατὰ τὸν 16ο αἰώνα προήχθη σὲ μητρόπολη. Ἡ προαγωγή τῆς τοποθετεῖται πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτος 1531, ὅπως τεκμαίρεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ κώδικα τῆς μητροπόλεως Καστοριάς τῶν ἐτῶν 1531-1566¹. Ἡ μητρόπολη Καστοριάς παρέμεινε ἀπὸ τὴ δικαιοδοσίᾳ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος ἕως τὴν κατάργησιν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τὸ 1765, καὶ στή συνέχεια ὑπήχθη, μαζί μέ τίς λοιπές μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπές τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, σὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως².

Στήν ὑπάρχουσα βιβλιογραφία, οἱ πληροφορίες γιά τὴ μητρόπολη Καστοριάς ἕως καὶ τὸ πρῶτο μισό τοῦ 17ου αἰώνα εἶναι λιγοστές καὶ κάποτε ἀντιφατικές, ὁ δὲ ἐπισκοπικὸς τῆς κατάλογος εἶναι ἐλλιπής λόγω τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκῶν χρονολογημένων πηγῶν. Ἐπισκοπικούς καταλόγους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Καστοριάς γιά τὴν περίοδο πού ἐξετάζουμε ἔχουν συντάξει: ὁ Le Quien³, ὁ Γερμ. Χρησιτίδης στίς ἐργασίες του γιά τὴ μητρόπολη καὶ τοὺς ναοὺς τῆς Καστοριάς⁴, ὁ Θ. Παπακωνσταντίνου σὸ σχετικὸ μέ τὴν Καστοριά λῆμμα πού συνέταξε γιά τὴ *Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ*⁵, ὁ Pécayre στή μελέτη του γιά τὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος⁶, ὁ Π. Τσαμίσης σὸ γενικότερο

1. Σωτ. Βαρναλίδης, «Ὁ Καστορίας μητροπολίτης καὶ ὄχι ἐπίσκοπος κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰώνα», *Μακεδονικά* 22 (1982) 495-498, ὅπου παραπομπές καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς μητροπόλεως Καστοριάς (σήμερα *EBE* 2751).

2. Βαρναλίδης, ὁ.π., σ. 497· Β. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερα*, ἐν Ἀθήναις 1975 [ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ περ. *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 56 (1974) καὶ 57 (1975) σ. 112 (σὸ ἐξῆς: *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι*)].

3. M. Le Quien, *Oriens Christianus, in quatuor patriarchatus digestus; quo exhibentur Ecclesiae, Patriarchae, caeterique praesules totius orientis ... tomus secundus ...*, Parisiis, MDCCXL (1740) [φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση Verlagsanstalt Graz 1958], στ. 315-316.

4. Βλ. Γερμ. Χρησιτίδης, «Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Καστοριάς», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 6 (1922) 128-132, 165-176, 277-281, 342-345, 388-392 (σὸ ἐξῆς: «Αἱ ἐκκλησίαι»); Γερμ. Χρησιτίδης, «Ἡ Μητρόπολις Καστοριάς μέχρι τοῦ 1767», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 5 (1921) 339-348 (σὸ ἐξῆς: «Ἡ Μητρόπολις»).

5. Θ. Φ. Παπακωνσταντίνου, «Καστορία», *Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ*, τ. 14, Ἀθήναι 1930, σσ. 10-18.

6. A. P. Pécayre, «L'archevêché d'Ochrida de 1394 à 1767. A propos d'un ouvrage récent», *Echos d'Orient* 35 (1936) 311 κ.ἐ.

ἔργο του γιά τήν Καστοριά καί τὰ μνημεῖα της⁷, ὁ G. Bardy⁸, ὁ Τ. Γριτσόπουλος στό σχετικό μέ τήν Καστοριά λήμμα πού περιλήφθηκε στή *Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία*⁹, ὁ Β. Ἀτέσης ὁ ὁποῖος, στίς ἐργασίες του¹⁰, παρέχει κατάλογο τῶν ἐπισκόπων στηριζόμενος κυρίως στόν Τ. Γριτσόπουλο καί χωρίς νά γνωστοποιεῖ πάντοτε τίς πηγές του. Στά ἀνωτέρω ἄς προστεθοῦν καί οἱ συμπληρώσεις τοῦ ἐπισκοπικοῦ καταλόγου πού ἐπιμελήθηκε ὁ Σπ. Κοντογιάννης¹¹. Τελευταῖος ὁ G. Fedalto παρέχει ἐπισκοπικό κατάλογο ἐξαιρετικά ἐλλιπῆ¹², στηριζόμενος στήν παλαιότερη βιβλιογραφία καί χωρίς νά λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τά ἐν τῷ μεταξύ ἐκδοθέντα σχετικά μελετήματα.

Γιά τήν ἐξεταζόμενη χρονική περίοδο στό ζήτημα τῆς ἐπισκοπικῆς διαδοχῆς πολῦτιμα εἶναι τὰ στοιχεῖα πού παρέχουν οἱ σωζόμενες κτητορικές ἐπιγραφές τῶν ναῶν καθώς καί τὰ περιεχόμενα τῶν γνωστῶν κωδίκων τῆς μητροπόλεως Καστοριάς. Τά κενά ὅμως πού παραμένουν εἶναι σημαντικά, καθώς ἐπίσης ἡ ἀβεβαιότητα γιά τούς χρόνους ἀρχιερατείας ὀρισμένων μητροπολιτῶν ἢ ἀκόμη καί αὐτή τούτη ἡ συμπερίληψή τους στόν ἐπισκοπικό κατάλογο.

Ἡ μελέτη αὐτή, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μικρή συμβολή στήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Καστοριάς κατά τόν 16ο καί 17ο αἰῶνα, ἀποσκοπεῖ στή συμπλήρωση καί διόρθωση τοῦ ἐπισκοπικοῦ τῆς καταλόγου μέ: α. τήν ἀξιοποίηση νέου, ἄγνωστου ἕως τώρα, ἢ ἀναξιοποίητου ἀρχιερατικοῦ ὑλικοῦ προερχόμενου ἀπό τό Ἱστορικό Ἀρχεῖο τῆς Κέρκυρας καί τό Ἀρχεῖο τῆς Γενναδεῖου Βιβλιοθήκης, καί β. τήν ἐπανεξέταση τῶν γνωστῶν ἕως τώρα πηγῶν καί κυρίως τοῦ κώδικα τῆς μητροπόλεως Καστοριάς πού καλύπτει τή χρονική περίοδο 1563-1665, σημερινός *EBE* 2752, ὁ ὁποῖος περιέχει σπαράγματα πρᾶξεων καί ἀποφάσεων τοῦ μητροπολιτικοῦ δικαστηρίου μέ τίς ὑπογραφές τῶν ἐκάστοτε μητροπολιτῶν.

7. Π. Τσαμίσης, *Ἡ Καστοριά καί τὰ μνημεῖα της*, Ἀθήναι 1949, σ. 66 κ.έ.

8. G. Bardy, «Castoria», *D.H.G.E.* 11 (Paris 1949) 1457-1459.

9. Τ. Γριτσόπουλος, «Καστοριά», *Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. 7, Ἀθήναι 1965, στ. 403.

10. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοί κατάλογοι*, ὁ.π., σ. 112 κ.έ., 316 κ.έ.· τοῦ ἰδίου, *Ἀρχιερεῖς Μητροπόλεων τινῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπό τοῦ ἔτους 1453 μέχρι σήμερα*. Ἔκδοσις Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας ἀριθ. 25, Καλαμάτα 1978 [ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Διδαχή»], σ. 56 (στό ἐξῆς: *Ἀρχιερεῖς*).

11. Σπ. Κοντογιάννης, *Ἐπισκοπικοί κατάλογοι. Προσθήκαι καί διορθώσεις εἰς τούς ἐπισκοπικούς καταλόγους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήναι 1986, σ. 180.

12. G. Fedalto, *Hierarchia Ecclesiastica Orientalis. Series episcoporum ecclesiarum hristianarum orientaliū. I. Patriarchatus Constantinopolitanus*, edizioni Messaggero Padova MCMLXXXVIII [1988], σ. 560.

α. Σπαράγματα κωδίκων τῆς μητροπόλεως Καστοριάς στό Ἀρχεῖο τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης

Στόν φάκελο Βολίδη ἀρ. 19 περιέχονται τρία σπαράγματα κωδίκων τῆς μητροπόλεως Καστοριάς.

Τό πρῶτο σπάραγμα εἶναι ἓνα δίφυλλο, γραμμένο καί στίς τέσσερις σελίδες, μέ τό ἀκόλουθο περιεχόμενο: (φ. 1r) «*Τό εἶσον τοῖς παρεισίσεως τοῦ πρῶην ἀρχιεπισκόπου [Ἀχρίδος] Ἰωακεῖμ*» τοῦ ἔτους ζψς´ (7086=1578/79) ἰνδικτιῶνος ς´. Τό ἔγγραφο προσυπογράφουν: «*ὁ Καστορίας Σωφρόνιος καί πρωτόθρονος*», ὁ Στρουμίτζης Θεόδουλος, ὁ Σελασφόρου καί Κοριτζᾶς Δανιήλ, ὁ Πελαγωνίας Ἰωάσαφ, ὁ Δεύρης Μαρτύριος, ὁ Μολίσκου Ἰγνάτιος, καί ἄλλοι κληρικοί (φ. 1v-2v). Διάφορες πράξεις μέ θέματα ἀστικού δικαίου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου ὑπό τήν προεδρία τοῦ μητροπολίτη Σωφρονίου τῶν ἐτῶν ζπζ´ - ζπη´ (7087-7088 = 1579-1580)¹³.

Τό δεύτερο καί τό τρίτο σπάραγμα ἀφοροῦν τόν 18ο αἰώνα. Τό δεύτερο ἀποτελεῖται ἀπό 12 φύλλα καί περιέχει πράξεις καί ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1703-1725 ἀρκετά ἀπό τά ὁποῖα ἐπικυρώνονται μέ τίς ὑπογραφές τῶν μητροπολιτῶν Διονυσίου καί Χρυσάνθου¹⁴. Τό τρίτο σπάραγμα ἀποτελεῖται ἀπό 7 φύλλα στά ὁποῖα ἔχουν καταστρωθεῖ 30 προικοσύμφωνα τῶν ἐτῶν 1764-1768¹⁵.

Γιά τήν περίοδο πού ἐξετάζουμε στήν παρούσα μελέτη, ἐξαιρετική εἶναι ἡ σημασία τοῦ πρῶτου σπαράγματος, ἀπό τό ὁποῖο γίνεται γνωστό τό ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Σωφρονίου, ὁ ὁποῖος ποίμανε τήν Ἐκκλησία τῆς Καστοριάς τουλάχιστον κατά τήν περίοδο 1578-1580, καθώς καί μέρος τῆς δραστηριότητάς του, ὅπως αὐτή ἀφήνεται νά διαφανεῖ ἀπό τίς πράξεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου τίς ὁποῖες ὑπογράφει.

β. Ἀρχειακές μαρτυρίες ἀπό τό Ἱστορικό Ἀρχεῖο τῆς Κέρκυρας

Στόν ἐπισκοπικό κατάλογο τῆς Καστοριάς ἕως καί τά μέσα τοῦ 17ου αἰώνα, εἶναι γνωστό τό ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Ἱεροθέου, ἀδιευκρίνιστος ὁμως ὁ χρόνος τῆς ἀρχιερατείας του. Μοναδική ἕως τώρα μαρτυρία γι' αὐτόν ἀποτελοῦσε ἡ μνεία του ἀπό τόν Λέοντα Ἀλλάτιο, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι ὁ μητροπολίτης Καστοριάς Ἱερόθεος στά μέσα τοῦ 17ου αἰώνα πῆγε στή Ρώμη καί «κοινώνησε» μέ τήν ἀποστολική ἔδρα¹⁶. Στή μαρτυρία αὐτή στηριζόμενοι

13. Βλ. περιγραφή εἰς *Κατάλογος ἐκθεσης χειρογράφων Γενναδείου Βιβλιοθήκης*, συντομισμός-ἐπιμέλεια Μαρία Πολίτη – Ἐλένη Παππά, Ἑλληνική Παλαιογραφική Ἑταιρεία, Ἀθήνα 2004, σ. 120 καί εἰκόνα ἀρ. 45.

14. Βλ. περιγραφή εἰς *Κατάλογος ἐκθεσης*, ὁ.π., σ. 121.

15. Ἀρχεῖο Γενναδείου Βιβλιοθήκης, φάκελος Βολίδη ἀρ. 19, σπάραγμα Γ´.

16. L. Allatius, *De Ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione, libri tres*,

οσοι ασχολήθηκαν με την Έκκλησία της Καστοριάς συμπεριέλαβαν και τον Ίερόθεο στον επισκοπικό κατάλογο, χωρίς όμως και να συμφωνούν για τον χρόνο της αρχιερατείας του. Έτσι ο Le Quien επαναλαμβάνει την πληροφορία του Άλλάτιου και, χωρίς να προσδιορίζει χρονικά την αρχιερατεία του, τοποθετεί την επίσκεψη του Ίεροθέου στη Ρώμη πριν από τα μέσα του 17ου αιώνα¹⁷. Ο Γερμ. Χρηστίδης χρονολογεί την αρχιερατεία του περί το 1650¹⁸. Ο Réchayge τον τοποθετεί πριν το 1648, έτος εκδόσεως του έργου του Άλλάτιου που τον μνημονεύει¹⁹. Ο Θ. Παπακωνσταντίνου τον τοποθετεί περί το 1630 και παραπέμπει στον Άλλάτιο²⁰. Ο Π. Τσαμίσης τον τοποθετεί πριν από τον Μητροφάνη, δηλαδή πριν από το έτος 1606, χωρίς να δίνει κάποια χρονολογία για την αρχιερατεία του²¹. Ο G. Bardy τον τοποθετεί περί το 1640²². Ο Τ. Γριτσόπουλος χρονολογεί την αρχιερατεία του πριν από το 1645²³. Ο Β. Άτέσης, ακολουθώντας τον Τ. Γριτσόπουλο, τοποθετεί τον Ίερόθεο πριν από το 1645 ενώ σημειώνει και Ίερόθεο Β΄ το έτος 1657²⁴. Τέλος ο G. Fedalto τον τοποθετεί στο 1648 παραπέμποντας στον Άλλάτιο²⁵.

Σημαντικές πληροφορίες για τον Ίερόθεο, την αρχιερατεία του και τα προβλήματα που προξένησε στο περιβάλλον του παρέσχε για πρώτη φορά ο Κωνστ. Μέρτζιος στο έργο του *Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας*, οι οποίες όμως παρέμειναν ανεκμετάλλετες από όσους ασχολήθηκαν στη συνέχεια με τη μητρόπολη Καστοριάς. Στα στοιχεία αυτά προστίθενται σήμερα τρία έγγραφα του Ιστορικού Αρχείου της Κέρκυρας που αναφέρονται στο ίδιο πρόσωπο και διευκρινίζουν ακόμη περισσότερο την ιστορική του πορεία. Πρόκειται για το αντίγραφο δουκιού γράμματος της 31 Δεκεμβρίου 1627 που απευθύνεται στον Βάιλο της Κέρκυρας Marco Antonio Malipetro και στον Προβλεπτή και Καπιτάνο του νησιού Laurentio Mauroceno, το αντίγραφο βεβαίωσης του Ίερόθεου της 29 Δεκεμβρίου 1627 με την οποία αποποιείται τον τίτλο και το επισκοπικό του αξίωμα, και το αντίγραφο δικαστικής απόφασης της 8ης Ιουνίου 1629 που αφορούσε διαφορές που είχαν προκύψει ανάμεσα σ' αυτόν και στον Μέγα Πρωτοπαπά Κερκύρας Γρηγόριο Φλώρο κατά την

Ejusdem dissertationes, De dominicis et hebdomadibus graecorum, et de missa praesantificationum..., Coloniae Agrippinae, 1648, στ. 1092.

17. Le Quien, *ό.π.*, στ. 315-316.

18. Χρηστίδης, «Η Μητρόπολις», *ό.π.*, σ. 346.

19. Réchayge, *ό.π.*, σ. 313.

20. Παπακωνσταντίνου, *ό.π.*, σ. 16.

21. Τσαμίσης, *ό.π.*, σ. 68.

22. Bardy, *ό.π.*, στ. 1458.

23. Γριτσόπουλος, *ό.π.*, στ. 403.

24. Άτέσης, *Επισκοπικοί κατάλογοι*, *ό.π.*, σ. 113· του ίδιου, *Αρχιερείς*, *ό.π.*, σ. 56, χωρίς παραπομπή σέ πηγές.

25. Fedalto, *ό.π.*, σ. 560.

παραμονή τοῦ Ἱεροθέου στήν Κέρκυρα²⁶.

Ὁ Ἱεροθεός, γόνος τῆς εὐγενοῦς κερκυραϊκῆς οἰκογένειας τῶν Ροδόσταμων, σύμφωνα μέ τόν E. Rangabé ὀνομαζόταν Ἰωάννης, χειροτονήθηκε «ἀρχιεπίσκοπος» Καστοριάς τό 1627, συνέταξε τή διαθήκη του τό ἔτος 1643 καί πέθανε χωρίς ἀπογόνους²⁷. Τά πράγματα ὁμως φαίνεται πώς ἦταν διαφορετικά, τουλάχιστον σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τά τῆς χειροτονίας καί τῆς ἀρχιερατείας του, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ Ἱεροθεός βεβαιώνει τή δουκική Γραμματεία στίς 29 Δεκεμβρίου 1627, ὅτι εἶχε λάβει τόν τίτλο καί τό ἀξίωμα τοῦ «ἀρχιεπισκόπου» Καστοριάς ἕξι χρόνια πρίν, δηλαδή περί τό 1621, οὐδέποτε ὁμως ἐνδιαφέρθηκε γιά τή θέση καί τήν ἄσκηση τῶν δικαιωμάτων πού ἀπέρρεαν ἀπό αὐτή²⁸.

Διαφορετική εἶναι καί ἡ εἰκόνα πού ἀποκομίζει κανεῖς ἀπό τίς ἀναφορές τοῦ Βάλου τῆς Κέρκυρας τῆς 14ης Αὐγούστου 1627 καί τῆς 1ης Νοεμβρίου 1627, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες ὁ «*ιερομόναχος Ἱεροθεός Ροδόσταμος χωρίς νά εἰδοποιήσῃ κανένα μετέβη εἰς τήν Μακεδονίαν καί ἔλαβε ἀπό τόν Πατριάρχην τῆς Ἀχρίδος τόν τίτλον καί τό ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καστορίας καί κατόπιν ἐπῆγεν εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν, ἵνα λάβῃ τήν ἐπιβεβαίωσιν ἀπό τόν Πατριάρχην ἐκεῖνον...*». Θέλησε ὁμως «*νά γίνῃ καί μητροπολίτης, καί δι' αὐτόν τόν λόγον τόν ἐξεδίωξαν*»²⁹. Τό χρονικό διάστημα κατά τό ὁποῖο συνέβησαν ὅλα αὐτά δέν διευκρινίζεται, ἐπισημαίνεται ὁμως ὅτι μετά τήν ἐκδίωξή του, «*ἤλθεν πάλιν ἐδῶ εἰς Κέρκυραν, ὅπου ὁμως δέν ἐπιτρέπεται νά ἐξασκῆσῃ τό ἀξίωμα τοῦτο λόγω τῶν γνωστῶν ἀπαγορευτικῶν ψηφισμάτων καί ἐνεκλείσθη εἰς μοναστήριον...*».

Δέν ἀναφέρεται τό μοναστήρι ὅπου ἐνεκλείσθη³⁰, τοῦτο ὁμως θά πρέπει

26. Βλ. Ἀρχεῖα Νομοῦ Κερκύρας, Ἀρχεῖο Ἐγκυρίου Διαχειρίσεως, φάκελος 7, φ. 240 ν-242r. Τά ἔγγραφα δημοσιεύονται στό παράρτημα τῆς ἐργασίας.

27. E. Rizo-Rangabé, *Livre d'Or de la noblesse Ionienne*, vol. I, Corfou, Athènes 1925, σ. 201. Δυστυχῶς ὁ συγγραφέας δέν δηλώνει τίς πηγές του, ἐνῶ μιά παραπομπή του σέ νοταριακό κατάστιχο τοῦ νοταρίου Κερκύρας Βερβιτσιώτη, παρότι ὁ σχετικός φάκελος ἐλέγχθηκε, δέν κατέστη δυνατόν νά διευκρινιστεῖ σέ τί ἀναφερόταν, ἀφοῦ δέν ἐντοπίστηκε καμιά νοταριακή πρᾶξη πού νά τόν ἀφορᾷ.

28. Ἐγγραφο ἀρ. 1.

29. Κ. Μέρτζιος, *Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας*, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 149.

30. Ὁ Μέρτζιος δημοσιεύει ἀπόσπασμα ἐγγράφου τοῦ Βάλου Ζακύνθου μέ ἡμερομηνία 6 Ὀκτωβρίου 1638 μέ τό ὁποῖο γνωστοποιεῖται ὅτι «*δύο ἀρχιερεῖς Ἕλληνες καταγόμενοι ἐκ Ζακύνθου, ἐξ ὧν ὁ εἷς πατριάρχης τῆς Ὀχρίδας καί ὁ ἄλλος ἀρχιεπίσκοπος τῶν Πατρῶν, παρητήθησαν οἰκειοθελῶς καί ἀπετάνθησαν εἰς τήν πρεσβείαν, ζητοῦντες τήν ἄδειαν νά ἐγκατασταθοῦν εἰς Ζάκυνθον ... ὀνομάζονται Πορφύριος Παλαιολόγος καί Ἱερεμίας Λευκαδίτης καί δέν ζητοῦν τιμές ἀλλά θά παραμείνουν ὡς ἀπλοί ἱερωμένοι καλόγηροι σέ κάποια ἐκκλησία μέσα ἢ ἔξω ἀπό τή Ζάκυνθο*». Τήν πληροφορία αὐτή σχολιάζοντας ὁ Μέρτζιος σημειώνει τήν ἀνακρίβεια τῶν πληροφοριῶν τοῦ Βάλου, στηριζόμενος στό ψήφισμα τῆς Γερουσίας τῆς 25ης Αὐγούστου 1640, «*δι' οὗ ἐπετράπη αὐτοῖς νά εἰσαχθοῦν εἰς τό ἐν Ζακύνθῳ μοναστήριον τῆς Παναγίας τῶν Ἀγγέλων, ὡς εἶχεν ἐγκριθῆ τό 1627 καί διὰ τόν πρῶν Καστορίας Ἱεροθεόν Ροδόσταμον*» (Μέρτζιος, ὁ.π., σ. 184 καί σημείωση). Ὁ Ν. Τωμαδάκης, παρερμηνεύοντας τά γραφόμενα τοῦ Μέρτζιου, θεώρησε ὅτι ὁ Ἱεροθεός ἐγκαταβίωσε στό μοναστήρι τῆς Κυρίας τῶν

νά ήταν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Μωραΐτη, στά ὄρια τῶν χωριῶν Μπενίτσες καί Γαστούρι τῆς Μέσης Κέρκυρας, στό ὁποῖο τόν βρίσκουμε ἐγκατεστημένο τά ἐπόμενα χρόνια. Ἡ παραμονή του ὁμως στό μοναστήρι δέν φαίνεται νά διήρκεσε πολύ, ἄλλωστε ἡ παραμονή ἐπισκόπων στά βενετοκρατούμενα νησιά καί εἰδικότερα στήν Κέρκυρα, ὅπου δέν ὑπῆρχε ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος, ἦταν ἐξαιρετικά λεπτή. Κατά τόν χρόνο σύνταξης τῶν δύο ἀναφορῶν τοῦ Βάλου ὁ Ἱερόθεος θά πρέπει νά βρισκόταν στή Βενετία. Ἡ παρουσία του στή Βενετία στά τέλη τοῦ 1627 βεβαιώνεται τόσο ἀπό τήν ἐνυπόγραφη βεβαίωσή του στή δουκική Γραμματεία, ὅσο καί ἀπό τό περιεχόμενο τοῦ δουκικοῦ γράμματος τῆς 31ης Δεκεμβρίου 1627. Ὁ Ἱερόθεος, ὅπως προκύπτει ἀπό τό περιεχόμενο τοῦ δουκικοῦ γράμματος, εἶχε ἐκδιωχθεῖ ἀπό τήν Κέρκυρα μέ ἀπόφαση τῆς τοπικῆς βενετικῆς ἀρχῆς λόγω χρήσης τοῦ ἐπισκοπικοῦ του ἀξιώματος, ἔπειτα πιθανόν ἀπό παράπονα τοῦ τότε Μεγάλου Πρωτοπαπᾶ. Ἡ παρουσία του λοιπόν στή Βενετία ἀποσκοποῦσε στήν ὑποστήριξη τοῦ δικαιώματός του νά ἐπιστρέψει καί νά ζήσει στήν Κέρκυρα.

Οἱ βενετικές ἀρχές θέλοντας νά προλάβουν τυχόν ἀναταραχές στόν εὐαίσθητο θρησκευτικό χώρο τῆς Κέρκυρας, ζήτησαν κατ' ἀρχήν πληροφορίες ἀπό τόν Βάλου τοῦ νησιοῦ, ὁποῖος καί ἀπέστειλε τίς δύο ἀναφορές. Ζήτησαν ἐπίσης ἀπό τόν Ἱερόθεο νά βεβαιώσει ἐνυπόγραφα τήν πρόθεσή του νά ἰδιωτεύσει στήν Κέρκυρα, πράγμα πού ὁ ἴδιος δέχθηκε. Μάλιστα στίς 29 Δεκεμβρίου 1627 προσῆλθε οἰκειοθελῶς στή δουκική Γραμματεία καί ὑπέγραψε βεβαίωση, μέ τήν ὁποία δήλωνε τήν ἀπόφασή του νά μὴν ἀσκήσει τά ἀπορρέοντα ἀπό τό ἀξίωμα καί τόν ἐπισκοπικό του βαθμό δικαιώματα, καί τήν πρόθεσή του νά ζήσει ὡς ἠγούμενος στό μοναστήρι του, ἐκεῖ πού ζοῦσε ἤδη 22 χρόνια, τό ὁποῖο μάλιστα εἶχε ἀνακαινίσει καί τελειοποιήσει μέ ἔξοδά του³¹.

Ἐπειτα ἀπό αὐτά συντάχθηκε τό δουκικό γράμμα τῆς 31ης Δεκεμβρίου 1627 στό ὁποῖο ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Ἱερόθεος ἦταν καλά πληροφορημένος γιά τούς δημόσιους νόμους οἱ ὁποῖοι ἀπέβλεπαν στήν ἡρεμία τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, σύμφωνα μέ τούς ὁποῖους δέν μποροῦσαν στήν ἐπικράτεια τῆς βενετικῆς Δημοκρατίας νά γίνουν δεκτοί νεωτερισμοί ἀναφορικά μέ τίς ἐπισκοπές, καί ὅτι ὁ ἴδιος εἶχε ὑπογράψει βεβαίωση μέ τήν ὁποία ἀπαρνοῦνταν τήν «ἀρχιεπισκοπή» τῆς Καστοριάς καθώς καί κάθε τίτλο καί ἀξία, σκοπεύοντας νά μονάσει καί νά ὑπηρετήσει τόν Θεό μέ ψυχὴ ἡρεμῆ καί ἀποτραβηγμένη στό μοναστήρι του. Κατόπιν τούτου δόθηκε ἡ ἄδεια τῆς εἰσόδου του στήν Κέρκυρα καί ὀρίστηκε στίς τοπικές ἀρχές νά τόν δεχθοῦν, ἐλέγχοντας ὁμως τή βιωτὴ του, σέ περίπτωση δέ μὴ τήρησης τῶν ὁσων ὑποσχέθηκε, ὀρί-

³¹ Ἀγγέλων (Ν. Τομαδάκης, «Ὁ (Ἀρχι)ἐπίσκοπος Σεβαστείας Ἰωσήφ Δόξας ὁ Ζακύνθιος ἐν Κρήτη, Κυθήροις καί Παροναξίαι», *ΕΕΒΣ* 42 (1975-76) 23, σμ. 3).

31. Ἐγγραφο ἀφ. 1.

στηκε ἡ ἐκ νέου ἐκδίωξή του³².

Δέν εἶναι βέβαιο ἂν παρέβη τίς ὑποσχέσεις του ὁ Ἱερόθεος ἢ μήπως ὁ Μ. Πρωτοπαπᾶς τοῦ νησιοῦ Γρηγόριος Φλῶρος διέκειτο ἐχθρικά ἐναντίον του. Βέβαιο εἶναι ὅμως ὅτι τὰ παράπονα τοῦ Μ. Πρωτοπαπᾶ ἐπαναλήφθηκαν, γι' αὐτό καί στή Βενετία ἀνατέθηκε ἡ ὑπόθεση στούς Avogadori di Comun Giovanni Giacomo Pisani, Bertuzzi Contarini καί Alessandro Basadona, οἱ ὁποῖοι μέ τήν ιδιότητα τοῦ δικαστῆ ἐξέτασαν τήν ὑπόθεση καί στίς 8 Ἰουνίου 1629 ἐξέδωσαν τήν ἀκόλουθη ἀπόφαση: ὁ Ἱερόθεος σύμφωνα μέ τήν ὑπόσχεσή του τῆς 29ης Δεκεμβρίου 1627 ὄφειλε νά ἰδιωτεύει στό μοναστήρι του, τόν Ἅγιο Ἰωάννη τοῦ Μωραΐτη, χωρίς νά μπορεῖ σέ καμιά ἀπολύτως περίπτωση νά χρησιμοποιήσει τόν τίτλο καί τό ἀξίωμα τοῦ «ἀρχιεπισκόπου», σέ περίπτωση δέ ὁποιασδήποτε παράβασης μέ ἀπόφαση τῆς τοπικῆς διοίκησης τοῦ νησιοῦ τιμωροῦνταν μέ ἐξορία ἀπό τήν Κέρκυρα καί ἀπό τή βενετική ἐπικράτεια. Ὅφειλε ἐπίσης νά καταθέσει ὡς ἐγγύηση στή Διοίκηση τό ποσό τῶν 1.000 δουκάτων καί νά ἐπισκέπτεται τήν πόλη τῆς Κέρκυρας μία φορά κάθε δύο μῆνες, σέ περίπτωση δέ παράβασης τιμωροῦνταν μέ χρηματικό πρόστιμο 500 δουκάτων. Ἀντίστοιχα ἀπαγορεύτηκε στόν Μ. Πρωτοπαπᾶ νά ἀφήσει τή θέση του στήν πόλη γιά ὁποιοδήποτε λόγο, καί νά προσβάλλει μέ πράξεις ἢ λόγια τόν Ἱερόθεο, σέ περίπτωση δέ παράβασης τιμωροῦνταν μέ χρηματικό πρόστιμο 500 δουκάτων. Σέ περίπτωση πού οἱ δύο συμφιλιώνονταν αἴρονταν οἱ ἀπαγορεύσεις τόσο στόν Ἱερόθεο Ροδόσταμο ὅσο καί στόν Γρηγόριο Φλῶρο καί τούς ἐπιτρεπόμενους ἡ ἐλεύθερη εἴσοδος καί ἐξόδος ἀπό τήν πόλη³³.

Ἡ ὑπόθεση τοῦ Ἱεροθέου στή Βενετία ἀπασχόλησε καί τήν καθολική Ἐκκλησία. Ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Propaganda Fide στή Βενετία ἀρχιεπίσκοπος τῆς Amelia, σέ ἀναφορά του τήν 1η Δεκεμβρίου 1629, ἀνάμεσα στά ἄλλα θέματα ἀναφέρεται καί στόν Ἱερόθεο καί γνωστοποιεῖ τήν τελεσίδικη ἀπόφαση πού ὑποχρέωνε τόν Ἱερόθεο νά κατοικήσει στήν Κέρκυρα ὡς ἀπλός μοναχός³⁴.

Ἡ παραμονή τοῦ Ἱεροθέου στό μοναστήρι του στήν Κέρκυρα, βεβαιώνεται τό ἔτος 1635, ἀφοῦ στήν καταγραφή τῶν ναῶν πού διενεργήθηκε τότε στό νησί, ὁ Ἱερόθεος Ροδόσταμος ἐμφανίστηκε στίς 17 Ἰουλίου καί δήλωσε ὅτι κατεῖχε τήν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη Προδρόμου καί τό ἐνωμένο παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ναοῦς δημοσίου δικαίου πού τοῦ εἶχαν παραχωρηθεῖ ἰσοβίως μέ δουκική ἀπόφαση τῆς 23ης Ἰανουαρίου 1631. Ἐπίσης δήλωσε ὅτι κατεῖχε ὡς ἱερουργός τήν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν περιοχή τῆς Μπενίτσας, κοντά στήν προηγούμενη ἐκκλησία, ἡ ὁποία τοῦ εἶχε παραχωρηθεῖ ἀπό τούς κτήτορες τῆς Στάθη Καφοκαβάδη καί Ἰωάννη Καφοκαβά-

32. Ἐγγράφο ἀρ. 2.

33. Ἐγγράφο ἀρ. 3.

34. Ἀρχεῖο τῆς Propaganda Fide, Congregazioni Particolari, φάκελος 31, φ. 31 rv.

δη³⁵. Ἐκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη του. Δέν εἶναι γνωστός ὁ χρόνος θανάτου του, σίγουρα ὁμως θά συνέβη μετά τό 1643, ἐφόσον βέβαια εἶναι ἀκριβής ἡ πληροφορία τοῦ Rangabé ὅτι τότε συνέταξε τή διαθήκη του³⁶, καί πρίν ἀπό τίς 4 Ἰουνίου 1659, ἡμερομηνία παραχώρησης τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη Προδρόμου τοῦ Μωραΐτη ἀπό τίς βενετικές ἀρχές στόν ἀρχιεπίσκοπο Φιλαδελφείας Μελέτιο Χορτάση³⁷.

Ἀπό τὰ ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Ἱεροθέου στήν Ἐκκλησία τῆς Καστοριάς θά πρέπει νά τοποθετηθεῖ στό μεσοδιάστημα ἀνάμεσα στήν ἀρχιερατεία τοῦ Χαρίτωνα (1618) καί τοῦ Θεοφύλακτου (1621-1622). Παραμένουν ἀδιευκρίνιστα ὡστόσο τόσο τὰ τῆς χειροτονίας του ὅσο καί τὰ τῆς ἀντικαταστάσεώς του. Οἱ πληροφορίες τοῦ Βάιλου τῆς Κέρκυρας σχετικά μέ τούς λόγους ἐκδίωξης τοῦ Ἱεροθέου, πού περιλαμβάνονται στό ἀπόσπασμα τῆς ἀναφορᾶς πού παραθέσαμε προηγουμένως, εἶναι προφανῶς λαθεμένες, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία τῆς Καστοριάς ἦταν μητρόπολη ἤδη ἀπό τόν 16ο αἰῶνα. Ἡ ἀντικατάστασή του, ἡ ὁποία κατά τὰ φαινόμενα ἐγινε σέ ἐξαιρετικά σύντομο χρονικό διάστημα, ἴσως δικαιολογεῖται ἀπό τήν ἀδιαφορία τοῦ Ἱεροθέου νά ἀσκήσει τὰ ἀρχιερατικά του καθήκοντα καί τήν ἐκούσια ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν Καστοριά. Στή ἐνυπόγραφη βεβαίωσή του τῆς 29ης Δεκεμβρίου 1627 ὁ ἴδιος δήλωνε μάλιστα ὅτι στό διάστημα τῶν ἑξί ἐτῶν πού εἶχε μεσολαβήσει ἀπό τήν ἐκλογή του ἕως τότε, δέν εἶχε ἀσκήσει καί δέν εἶχε διαχειριστεῖ τὰ ἀπορρέοντα ἀπό τό ἀξίωμά του δικαιώματα οὔτε στίς ἐκκλησιαστικές τελετές, οὔτε στό ἔνδυμα, οὔτε στήν ὑπογραφή του³⁸. Τήν ἀνωτέρω δήλωση θά μπορούσαμε ἴσως νά τήν κατανοήσουμε ὡς ἀναφερόμενη στό διάστημα τῆς παραμονῆς του στήν Κέρκυρα, ἀκόμη ὁμως καί ἔτσι τό πιθανό διάστημα παραμονῆς του στήν Καστοριά καί ἄσκησης τῶν ἀρχιερατικῶν του καθηκόντων εἶναι ἐξαιρετικά μικρό. Ἀπό τὰ λεγόμενά του δίνεται λοιπόν ἡ ἐντύπωση ὅτι ὁ ἴδιος δέν ἐνδιαφέρθηκε καθόλου γιά τόν θρόνο τῆς Καστοριάς. Ἄν ὁμως ἔχουν ἔτσι τὰ πράγματα, τότε ἡ χειροτονία του θά πρέπει νά εἰδωθεῖ καί νά δικαιολογηθεῖ ἀπό τό ἰδιότυπο κλίμα πού ἴσχυε στά βενετοκρατούμενα νησιά, ἀλλά καί τίς προσπάθειες ντόπιων ἱερωμένων, παρά τίς σχετικές ἀπαγορεύσεις, νά ἀσκήσουν τὰ ἀπορρέοντα ἀπό τήν ἐπισκοπική τους ιδιότητα δικαιώματα στίς βενετοκρατούμενες περιοχές, ἀναλαμβάνοντας κυρίως τή χειροτονία ἱερέων. Ἡ περίπτωση ἄλλωστε τοῦ Ἱεροθέου δέν εἶναι ἡ

35. Archivio di Stato di Venezia, Consultori in Jure, b. 482, Catastico delle chiese greche del rito Greco della Città et Isola di Corfù fatto l'anno 1635, σσ. 2-3.

36. Rizo-Rangabé, *ὁ.π.*, σ. 201.

37. Ἡ ἀπόφαση τῆς παραχώρησης εἰς Ἀρχεῖα Νομοῦ Κερκύρας, Ἐνετοκρατία, φάκελος 46, δέσμη 10, φ. 6rv. Δυστυχῶς ἡ ἀναζήτηση πληροφοριῶν στόν φάκελο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Μωραΐτη (Ἀρχεῖα Νομοῦ Κερκύρας, Ἔγγραφα Ἐκκλησιῶν, φάκελος 103) δέν ἀπέφερε τίποτε, ἀφοῦ τό ὑπάρχον λιγιστό ὑλικό εἶναι κατά πολύ νεότερο.

38. Ἔγγραφο ἀφ. 1.

μοναδική, τουλάχιστον σ' ὄ,τι ἀφορᾶ τά προβλήματα πού προξένησε ἡ παρουσία του στό νησί τῆς Κέρκυρας. Σ' αὐτήν θά μπορούσε νά προστεθεῖ ἡ περιπτώση τοῦ Ἱερεμίας Πυλαρινοῦ, ἐπισκόπου Μεθώνης στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα³⁹, καθώς καί τοῦ Ἰωακείμ Μάστορα, ἐπισκόπου Ἀμυκλῶν στά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα⁴⁰.

Ἄδιευκρίνιστο παραμένει, τέλος, τό ταξίδι του στή Ρώμη μέ τήν ιδιότητα τοῦ μητροπολίτη Καστοριάς, τό ὁποῖο μνημονεύει ὁ Ἀλλάτιος. Πιθανότατα τοποθετεῖται μετά τήν παραιτήσή του ἀπό τόν μητροπολιτικό θρόνο, ἴσως στό μεσοδιάστημα ἕως τήν τελική ἐκδίκαση τῆς ὑπόθεσής του στή Βενετία (1629). Τό ταξίδι του πάντως αὐτό ἴσως δέν εἶναι ἄσχετο μέ τό ἐνδιαφέρον τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας καί ἰδιαίτερα τῆς Propaganda Fide γι' αὐτόν.

γ. Μητροπολίτες τοῦ 17ου αἰώνα

Τά ὀνόματα τῶν ἐπισκόπων κατά τήν περίοδο αὐτή καί κυρίως κατά τά μέσα τοῦ 17ου αἰώνα εἶναι γνωστά ἀπό τήν παλαιότερη βιβλιογραφία, περιέργως ὁμως στούς πιό πρόσφατους καταλόγους εἴτε δέν λήφθηκαν ὑπ' ὄψιν οἱ ὑπάρχουσες μελέτες εἴτε προστέθηκαν ὀνόματα, τά ὁποῖα προξενοῦν σύγχυση.

Κατά τήν περίοδο αὐτή ὡς μητροπολίτες ἀναφέρονται ὁ Πορφύριος, ὁ Ἀρσένιος, ἡ ἀρχιερατεία τοῦ ὁποῖου βεβαιώνεται ἀπό τό 1643 ἕως καί τό 1654, ὁ Κυπριανός τό 1651, ὁ Διονύσιος τό 1653, ὁ Ἱερόθεος τό 1657 καί ὁ Δαβίδ.

Ὁ Πορφύριος ἀναφέρεται σέ μελέτημα τοῦ Νικ. Τζενεμπῆ γιά τή μονή Παντοκράτορος Ἀσκηταριοῦ Κερκύρας, πού ἐκδόθηκε ἀρχικά τό 1928 καί ἐπανεδόθηκε τό 1974. Σ' αὐτό σημειώνεται ὅτι στή μονή εἶχε ἐγκαταβιώσει ὁ πρῶν Καστορίας Πορφύριος, ἡ ἐκεῖ ἀφιξη τοῦ ὁποῖου τοποθετεῖται πρῶν ἀπό τό ἔτος 1620, χωρίς ὁμως νά παρατίθενται στοιχεῖα πού νά τό ἀποδεικνύουν⁴¹. Τήν πληροφορία ἐπανάλαβε ὁ Β. Ἀτέσης στηριζόμενος στό ἀνωτέρω μελέτημα⁴². Ὁ Ἀθ. Τσίτσας, στηριζόμενος στό ἴδιο μελέτημα, σέ μελέτη του γιά τούς «ἐμπερίστατους» ἐπισκόπους πού διέμεναν στήν Κέρκυρα κατά τήν περίοδο τῆς Βενετοκρατίας, σημειώνει περὶ τό 1620 τόν Πορφύριο καί ἀναφέ-

39. Βλ. Σπ. Χρ. Καρύδης, «Ὁ ἐπίσκοπος Μεθώνης καί Ναυαρίνου Ἱερεμίας Πυλαρινός», *Πρακτικά τοῦ ΣΤ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν* (Τρίπολις 24-29 Σεπτεμβρίου 2000), Τόμος Α', Ἀθήνα 2001-2002, σσ. 413-430.

40. Βλ. Ἀθ. Τσίτσας, «Ἐπίσκοποι ἐμπερίστατοι στή βενετοκρατούμενη Κέρκυρα», *Κερκυραϊκά Χρονικά* 20 (1976) 71-78.

41. Νικ. Τζενεμπῆς, «Ἱερά Μονή Παντοκράτορος Σωτήρος (Ἀσκηταριό)», *Ἅγιος Σπυρίδων*, τεῦχος 12 (10.6.1928), σ. 6. Ἐπανεκδόση στό περιοδικό τῆς Κέρκυρας *Ἀπολύτρωσις* ἀρ. 85 (1974) 8 κ.έ.

42. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι*, ὁ.π., σσ. 316-317.

ρει τή διαμονή του στή μονή Ἀσκηταριού⁴³. Παρερμηνεύει ὁμως στή συνέχεια τά γραφόμενα ἀπό τόν Τζενεμπή καί ταυτίζει τόν Καστορίας Πορφύριο μέ τόν πρῶην Βουθρωτοῦ καί Γλυκέως Πορφύριο, ὁ ὁποῖος εἶχε διαμείνει καί αὐτός γιά ἓνα διάστημα στό Ἀσκηταριό, στή συνέχεια ὁμως μετέβη στή μονή Παλαιοκαστρίτσας ὅπου καί πέθανε τό 1672⁴⁴. Τόν Πορφύριο δέν συμπεριλάβαμε στόν ἐπισκοπικό κατάλογο πού ἀκολουθεῖ, διότι κρίναμε ὅτι δέν ὑπάρχει ἐπαρκής τεκμηρίωση γιά τή σχέση του μέ τήν Ἐκκλησία Καστοριάς.

Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τόν Διονύσιο, ἔχει πρό πολλοῦ ξεκαθαριστεῖ ὅτι οὐδέποτε ὑπήρξε μητροπολίτης Καστοριάς. Ὅπως σημειώνει ὁ Réchayre, τό ὄνομα προήλθε ἀπό λάθος τοῦ H. Gelzer, ὁ ὁποῖος στηρίχθηκε σέ πράξη τοῦ Φεβρουαρίου 1653, στή φωτοτυπική ἀναπαραγωγή τῆς ὁποίας στό παράρτημα τῆς ἐργασίας του τό ὄνομα τοῦ μητροπολίτη εἶναι σαφῶς Ἀρσένιος καί ὄχι Διονύσιος⁴⁵. Τό λάθος ἐπανέλαβε καί ὁ Γερμ. Χρηστίδης⁴⁶.

Ὁ Le Quien ἀναφέρει ἐπίσης τόν Διονύσιο Μάντουκα, χωρίς νά προσδιορίζει τόν χρόνο τῆς ἀρχιερατείας του, σημειώνει ὅτι καταγόταν ἀπό τή Μοσχόπολη καί ὅτι ἦταν κάτοχος ἀξιόλογης παιδείας⁴⁷. Πρόκειται γιά τόν Διονύσιο ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τή μητρόπολη ἀπό τόν Νοέμβριο τοῦ 1694 ἕως τό 1719, ὁπότε παραιτήθηκε⁴⁸. Τοῦτον ὁ Θ. Παπακωνσταντίνου παραπέμποντας στόν Le Quien σημειώνει ὅτι ἀνήλθε στόν θρόνο τό 1676⁴⁹, χρόνο κατά τόν ὁποῖο μητροπολίτης Καστοριάς ἦταν ὁ Δαβίδ.

Τόν Κυπριανό σημειώνουν ὁ G. Bardy, ὁ T. Γριτσόπουλος καί ὁ B. Ἀτέσης τό ἔτος 1651⁵⁰, χωρίς ὁμως νά δηλώνουν τίς πηγές τους.

Τέλος, ὁ Ἱερόθεος πού ἀναφέρεται ἀπό τόν B. Ἀτέση τό 1657, πιθανότατα δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τόν πρῶην μητροπολίτη Ἱερόθεο Ροδόσταμο. Ὁ Ἱερόθεος ἔρχεται νά καλύψει τό κενό ἀνάμεσα στόν Ἀρσένιο καί τόν Δαβίδ, λείπουν ὁμως τά ἀποδεικτικά στοιχεῖα πού ἐπιβεβαιώνουν τήν ἀρχιερατεία του καθόλη τή χρονική αὐτή περίοδο.

43. Τσίτσας, *ὁ.π.*, σσ. 58-59.

44. Βλ. Παναγιώτα Τζιβάρια – Σπ. Καρύδης, *Ἡ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Παλαιοκαστρίτσας Κέρκυρας*, Ἀθήνα 2001, σσ. 36-37. Στό μουσεῖο τῆς μονῆς Παλαιοκαστρίτσας φυλάσσεται τμήμα ἀρχιερατικῆς ράβδου πού ἀποδίδεται σ' αὐτόν.

45. Réchayre, *ὁ.π.*, σ. 313.

46. Χρηστίδης, «Ἡ Μητρόπολις», *ὁ.π.*, σ. 346.

47. Le Quien, *ὁ.π.*, σ. 315.

48. Χρηστίδης, «Ἡ Μητρόπολις», *ὁ.π.*, σ. 347.

49. Παπακωνσταντίνου, *ὁ.π.*, σ. 16.

50. Bardy, *ὁ.π.*, σ. 1458· Γριτσόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 403· Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοί κατάλογοι*, *ὁ.π.*, σ. 113· τοῦ ἴδιου, *Ἀρχιερεῖς*, *ὁ.π.*, σ. 56.

δ. Ὁ ἐπισκοπικός κατάλογος

Ἐπειτα ἀπό τά ἀνωτέρω, ὁ ἐπισκοπικός κατάλογος τῆς μητροπόλεως Καστοριάς ἀπό τά μέσα τοῦ 16ου αἰώνα ἕως καί τόν 17ον αἰώνα λαμβάνει τήν ἀκόλουθη μορφή:

Ἀκάκιος. Ὡς χρόνος ἀρχιερατείας του σημειώνεται τό διάστημα 1531-1543⁵¹.

Μεθόδιος. Ὁ Α. Réchayre, ὁ G. Bardy καί ὁ Β. Ἀτέσης ὀρίζουν τήν ἀρχιερατεία του στά ἔτη 1544-1559⁵². Στόν κώδικα τῆς μητροπόλεως Καστοριάς (ΕΒΕ 2751) οἱ μνῆες τοῦ μητροπολίτη εἶναι ἀπό τόν Φεβρουάριο τοῦ 1544 ἕως τίς 3 Μαρτίου 1559⁵³. Τό ὄνομά του ὑπάρχει σέ κτητορική ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τοῦ ἔτους 1547⁵⁴ καί σέ κτητορική ἐπιγραφή στόν ναό τῆς Ἁγίας Ἐλεούσας τοῦ ἔτους ζξ´=1551⁵⁵. Στίς 14 Ἰανουαρίου 1556 ἀφιέρωσε στή μονή Μεταμορφώσεως Μετεώρων τόν σημερινό κώδικα ἀρ. 568, ὅπως προκύπτει ἀπό τό ἀφιερωματικό σημείωμα πού φέρει τό ὄνομα καί τήν ὑπογραφή του⁵⁶. Ὡς ἔσχατο ὄριο τῆς ἀρχιερατείας του σημειώνεται τό ἔτος 1564⁵⁷.

Εὐθύμιος. Συνυπογράφει συνοδική ἀπόφαση τοῦ πατριάρχη Ἰωάσαφ Β´ τοῦ ἔτους 1564 πού ἀναφέρεται στά Μετέωρα⁵⁸.

*Ἰωάσαφ*⁵⁹. Τόν Ἰανουάριο τοῦ ἔτους 1565 (7073 ὑπό κτίσεως κόσμου ἰνδικτιῶνος 8ης) σέ σύνοδο μητροπολιτῶν καί ἐπισκόπων ὑπό τήν προεδρία τοῦ Ἀρχιδῶν Παΐσιου «ὁ ταπεινός μητροπολίτης Καστορίας Ἰωάσαφ καί πρωτόθρονος πάσης Βουλγαρίας» ὑπέγραψε τήν καθαίρεση τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Ἰωάσαφ Β´⁶⁰. Στούς ἐπισκοπικούς καταλόγους ὁ Ἰωάσαφ ἀνα-

51. Réchayre, *ὄπ.*, σ.σ. 311, 323· Ἀτέσης, *Ἀρχιερεῖς*, *ὄπ.*, σ. 56.

52. Réchayre, *ὄπ.*, σ.σ. 311-312, 323· Bardy, *ὄπ.*, σ. 1458· Ἀτέσης, *Ἀρχιερεῖς*, *ὄπ.*, σ. 56.

53. Réchayre, *ὄπ.*, σ.σ. 311-312.

54. Ἡ ἐπιγραφή εἰς Ἄ. Ὁρλάνδος, «Τά βυζαντινά μνημεῖα τῆς Καστοριάς», *Ἀρχεῖον Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος* 4 (1938) 162· Γ. Γούναρης, *Οἱ τοιχογραφίες τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καί τῆς Παναγίας Ρασιώτισσας στήν Καστοριά*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 22. Ἐπίσης Χρησιτίδης, «Αἱ ἐκκλησίαι», *ὄπ.*, σ. 174.

55. Ἡ ἐπιγραφή εἰς Ὁρλάνδος, *ὄπ.*, σ. 181. Ἐπίσης Χρησιτίδης, «Αἱ ἐκκλησίαι», *ὄπ.*, σ. 173.

56. Ν. Βέης, *Τά χειρόγραφα τῶν Μετεώρων*, τ. Α´. Τά χειρόγραφα τῆς Μονῆς Μεταμορφώσεως, Ἀθήνα 1998, σ. 594.

57. Χρησιτίδης, «Ἡ Μητρόπολις», *ὄπ.*, σ. 346· Τσαμίσης, *ὄπ.*, σ. 68· Γούναρης, *ὄπ.*, σ. 24.

58. Δ. Ζακηθινός, «Ἀνέκδοτα πατριαρχικά καί εἰκαστικά γράμματα περὶ τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων», *Ἑλληνικά* 10 (1937-1938) 295. Θά πρέπει πάντως νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ζακηθινός δημοσιεύει το ἀνωτέρω γράμμα ἀπό μεταγενέστερο ἀντίγραφο ἀποκεῖμενο στά Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους.

59. Bardy, *ὄπ.*, σ. 1458· Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοί κατάλογοι* *ὄπ.*, σ. 113. Fedalto, *ὄπ.*, σ. 560.

60. Μ. Crusius, *Turcograeciae libri octo ...*, Basileae 1584 (ἀναστατική ἔκδοση Bologna 1972), σ. 174· Καλλ. Δελικιάνης, *Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμος τρίτος ἤτοι τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ*

φέρεται από τό έτος 1564, είναι προφανές όμως ότι ή χρονολογία αυτή προέκυψε από έσφαλμένη χρονολόγηση τής προηγούμενης απόφασης, στην όποία και γίνεται ή παραπομπή⁶¹. Στόν κώδικα τής μητροπόλεως Καστοριάς (*EBE* 2751) σημειώνεται τό 1566 και στίς 28 Δεκεμβρίου 1567⁶². Ό ίδιος ύπογράφει επίσης απόφασεις από τό έτος ζογ' (1564/65) έως τόν Μάρτιο ζοδ' (1566) πού περιέχονται στόν κώδικα *EBE* 2752⁶³.

Μάξιμος. Αναφέρεται τό έτος 1572⁶⁴.

*Βησσαρίων*⁶⁵. Στόν κώδικα της μητροπόλεως Καστοριάς (*EBE* 2752) ύπογράφει στίς 28 Φεβρουαρίου 1577⁶⁶.

Σωφρόνιος. Η παρουσία του στόν μητροπολιτικό θρόνο τής Καστοριάς βεβαιώνεται για τά έτη 1578-1580⁶⁷.

Ό ίδιος αναφέρεται μεταξύ τών ύποσχεθέντων νά συνδράμουν έως τό τέλος τής ζωής των στή μονή του Παντοκράτορα Νταού Πεντέλης, έπειτα από τήν άνοικοδόμησή της κατά τό τελευταίο τέταρτο του 16ου αιώνα. Τό όνομά του είχε περιληφθεί στό σιγίλλιο πού είχε εκδώσει ό πατριάρχης Ίερεμίας Β', τό περιεχόμενο του όποίου διασώθηκε στό πατριαρχικό σιγίλλιο πού εκδόθηκε επί τής πατριαρχίας του Τιμοθέου Β' στίς 20 Άπριλίου του έτους 1614, μέ τό όποιο επικυρώθηκε ό σταυροπηγιακός χαρακτήρας τής μονής. Ό Γ. Λαδάς, ό όποιος άναδημοσιεύει διορθωμένο τό κείμενο του δεύτερου σιγιλίου στή σχετική μέ τή μονή έργασία του⁶⁸, δέχεται ότι τό πρώτο σιγίλλιο θά πρέπει νά συντάχθηκε περί τό 1575-1576⁶⁹, θεωρεί τόν Σωφρόνιο Άθηναίο στήν

πατριαρχικού άρχειοφυλακίου σωζόμενα έπίσημα εκκλησιαστικά έγγραφα τά άφορώντα εις τάς σχέσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς τάς Έκκλησίας Ρωσίας, Βλαχίας και Μολδαβίας, Σεργίας, Άχριδών και Πεκίου 1564-1863, οίς προστίθεται ιστορική μελέτη περί τής Άρχιεπισκοπής Άχριδών, έν Κωνσταντινουπόλει 1905, σ. 1035. Βλ. επίσης Χρησιτίδης, «Η Μητρόπολις», ό.π., σ. 346· Γερμανός Σάρδεων, Συμβολή εις τούς πατριαρχικούς καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως από τής άλώσεως και έξής, Μέρος πρώτον (1454-1702), έν Κωνσταντινουπόλει 1935, σσ. 37-38 σημ. 73.

61. Βλ. Le Quien, ό.π., σ. 315 και Fedalto, ό.π., σ. 560, οί όποιοι παραλέμπουν στή δημοσιευμένη από τόν Crusius απόφαση. Τό έτος 1564 σημειώνει και ό Β. Άτέσης, χωρίς όμως νά τό τεκμηριώνει (Άτέσης, Άρχιερείς, ό.π., σ. 56). Ό Θ. Παπακωνσταντίνου στηριζόμενος επίσης στόν Crusius έσφαλμένα σημειώνει ότι τό 1564 ό Ίωάσαφ άνακηρύχθηκε από σύνοδο τής διοικήσεώς του πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (ό.π., σ. 16).

62. Réchayre, ό.π., σ. 312.

63. Κώδικας *EBE* 2752, φ. 59ν-61γ και 64γ.

64. Bardy, ό.π., σ. 1458· Άτέσης, *Επισκοπικοί κατάλογοι*, ό.π., σ. 113· του ίδιου, *Άρχιερείς*, ό.π., σ. 56.

65. Bardy, ό.π., σ. 1458· Άτέσης, *Επισκοπικοί κατάλογοι*, ό.π., σ. 113 και του ίδιου, *Άρχιερείς*, ό.π., σ. 56, χωρίς δήλωση τών πηγών. Fedalto, ό.π., σ. 560.

66. Κώδικας *EBE* 2752, φ. 61ν-62γ. Πρβλ. Réchayre, ό.π., σ. 312.

67. Άρχείο Γενναδείου Βιβλιοθήκης, Φάκελος Βολίδη άρ. 19, σπάραγμα Α'.

68. Γ. Λαδάς, «Ιστορία τής μονής του Παντοκράτορος Σωτήρος Χριστού τής έπιλεγομένης Ταύ Πεντέλης (Νταού-Πεντέλη)», *Ό Συλλέκτης* 2 (1952-1958) 20-63.

69. Λαδάς, ό.π., σ. 28 σημ. 11 και σ. 34.

καταγωγή καί τοποθετεῖ λαθεμένα τήν ἀρχιερατεία του μεταξύ τῶν ἐτῶν 1552 καί 1563⁷⁰. Μέ βεβαιωμένη ὁμως σήμερα τήν ἀρχιερατεία τοῦ Σωφρονίου κατά τήν περίοδο 1578-1580, ἡ ὁποία συμπίπτει μέ τό τέλος τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Ἱερεμία Β΄, νομίζω ὅτι θά πρέπει τόσο τό ἐνδιαφέρον τοῦ Σωφρονίου γιά τή μονή Παντοκράτορος ὅσο καί ὁ χρόνος σύνταξης του πρώτου σιγίλλιου νά μεταθεθοῦν κατάτι χρονικά.

Μιχαήλ. Ὁ G. Bardy καί ὁ B. Ἀτέσης σημειώνουν τό ἔτος 1590⁷¹, χωρίς ὁμως νά δηλώνουν τήν πηγή τους. Ὁ G. Fedalto σημειώνει τό ἔτος 1593⁷², χωρίς ἐπίσης νά δηλώνει τήν πηγή του. Ὁ Μιχαήλ ἦταν βιβλιογράφος. Σέ χειρόγραφο μέ τόν βίο τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, ὑπάρχει βιβλιογραφικό σημεῖωμα τοῦ γραφέα τοῦ χειρογράφου Μιχαήλ «ἀρχιεπισκόπου» Καστοριάς, στό ὁποῖο σημειώνει ὅτι ἦταν Κύπριος, ὅτι ἀντέγραψε τόν βίο ἀπό χειρόγραφο τοῦ Βατικανοῦ καί ὅτι τό δώρισε στόν Κωνσταντῖνο Κατάνο, Συρακούσιο μοναχό τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου τοῦ Monte Cassino. Τό χειρόγραφο βρισκόταν τό 1594 στή Βενετία «in cenobio s. Giorgij maioris», εἶναι ἐπομένως λογικό νά τοποθετηθεῖ ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Μιχαήλ πρῖν ἀπό τή χρονολογία αὐτή⁷³.

Νεκτάριος. Τό ὄνομά του σέ κτητορική ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Μητροπόλεως τῆς 6 Ἰουλίου τοῦ ἔτους ζρα΄=1593⁷⁴.

Μητροφάνης⁷⁵. Τό ὄνομά του ἀναγράφεται στήν κτητορική ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τοῦ ἄρχοντα Ἀποστολάκη, στή συνοικία Οἰκονόμου, τοῦ ἔτους 1606 (ζριδ΄)⁷⁶. Ἀρχιερατεύει ἕως τουλάχιστον τό ἔτος 1611, ἀφοῦ συνυπογράφει σιγίλλιο τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Νεοφύτου τῆς 10ης Μαΐου τοῦ ἴδιου ἔτους, μέ τό ὁποῖο ἐπικυρώθηκε ἡ σταυροπηγιακή ἀξία τῆς μονῆς τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου Πεντέλης⁷⁷.

70. Γ. Λαδάς, «Σύντομοι βιογραφίαι τῶν ὑπολοίπων Ἀθηναίων τῶν ἀναφερομένων εἰς τό ἀνωτέρω σιγίλλιον τῆς Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος τῆς Ταῶ», Ὁ Συλλέκτης 2 (1952-1958) 89-90.

71. Bardy, ὁ.π., στ. 1458. Ἀτέσης, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὁ.π., σ. 113· τοῦ ἴδιου, Ἀρχιερεῖς, ὁ.π., σ. 56. Fedalto, ὁ.π., σ. 560.

72. Fedalto, ὁ.π., σ. 560.

73. Βλ. P. Franchi de Cavalieri, *Codices graeci Chisiani et Borgiani*, Romae MCMXXVII [1927], σσ. 22-23. Σέ μεταγενέστερο σημεῖωμα τό ὄνομα τοῦ δωροδόχου μοναχοῦ εἶναι Constantinus Caetanus. Βλ. καί Pechayre, ὁ.π., σ. 312.

74. Χρηστίδης, «Αἱ ἐκκλησίαι», ὁ.π., σ. 279. Πρβλ. Pechayre, ὁ.π., σ. 312· Bardy, ὁ.π., στ. 1458. Ἀτέσης, Ἀρχιερεῖς, σ. 56· Fedalto, ὁ.π., σ. 560. Ἡ ἐπιγραφή εἰς Ὁρλάνδος, ὁ.π., σ. 183.

75. Χρηστίδης, «Αἱ ἐκκλησίαι», ὁ.π., σ. 392· Γριτσόπουλος, ὁ.π., στ. 403· Ἀτέσης, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὁ.π., σ. 113· Ἀρχιερεῖς, ὁ.π., σ. 56.

76. Ἡ ἐπιγραφή εἰς Ὁρλάνδος, ὁ.π., σ. 173· Μελαχροινή Παῦσίδου, *Οἱ τοιχογραφίες τοῦ 17ου αἰώνα στοῦς ναοῦς τῆς Καστοριάς. Συμβολή στή μελέτη τῆς μνημειακῆς ζωγραφικῆς τῆς δυτικῆς Μακεδονίας*, Ἀθήνα 2002, σσ. 40-41.

77. Γ. Λαδάς, «Δημήτριος Ἀναδραμάρης ὁ κήτωρ τῆς ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἀμώμων μονῆς τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου (νῦν καί ἁγίας Παρασκευῆς) καί ἄλλων ἐπὶ τοῦ Πεντελικοῦ Ὁρους

Χαρίτων. Σύμφωνα με τον Γερμ. Χρηστίδη, ο Καστορίας Χαρίτων συνοπογράφει τό 1618 σέ έγγραφο του πατριάρχη Τιμοθέου και της περί αυτόν συνόδου⁷⁸. Κατά τον Θ. Παπακωνσταντίνου τό όνομα του Χαρίτωνος και τό 1618, ως χρόνος άρχιερατείας του, προκύπτουν από τούς κώδικες της μητροπόλεως Καστοριᾶς⁷⁹.

Γερόθεος Ροδόσταμος. Τό έτος 1621, χωρίς, πιθανόν, νά άσκήσει ποτέ τά καθήκοντά του.

*Θεοφύλακτος*⁸⁰. Τό όνομά του στην κτητορική έπιγραφή του ναού του Ταξιάρχη του «Τσατσαπά», στή συνοικία Ἁγιος Λουκάς, του έτους 1622⁸¹. Κατά τον Réchayre στό φ. 20 του κώδικα της μητροπόλεως Καστοριᾶς (*EBE* 2752) ύπήρχε πράξη του που χρονολογείται στό έτος 1621⁸². Στόν Réchayre στηριζόμενοι ό G. Bardy, ό T. Γριτσόπουλος και ό B. Ἀτέσης σημειώνουν στην άρχιερατεία του επίσης τό έτος 1621⁸³. Σήμερα ή ύπογραφή του Θεοφύλακτου ύπάρχει στό φ. 2γ του κώδικα *EBE* 2752 σέ σπάραγμα πράξης όπου διακρίνεται μόνον ή ήμερομηνία «έν μηνῆ άπριλιῶ ιβ´» και ή ύπογραφή. Ὁ ἴδιος μητροπολίτης σημειώνεται και στό φ. 3ν μαζί με τον Ἀχρίδος Νεκτάριο, σέ πράξη στην όποία επίσης λείπει τό έτος. Ὁ άναφερόμενος άρχιεπισκοπος Ἀχρίδος Νεκτάριος σημειώνεται στόν επισκοπικό κατάλογο της άρχιεπισκοπής τό έτος 1623 ως διάδοχος του Μητροφάνη, ή άρχιερατεία του όποίου εκτείνεται από τό 1614 έως τό 1623⁸⁴.

Χαρίτων. Ὁ G. Bardy τον άναγράφει ως μητροπολίτη τά έτη 1624 και 1638⁸⁵. Ὁ T. Γριτσόπουλος και ό B. Ἀτέσης σημειώνουν ότι διετέλεσε μητροπολίτης Καστοριᾶς έως τό 1638⁸⁶, χωρίς νά δηλώνουν τίς πηγές τους. Ὁ G. Fedalto δίνει ως χρονικά όρια της άρχιερατείας του τά έτη 1624 (Φεβρουάριος)-1634 (29 Νοεμβρίου) χωρίς καμιά παραπομπή⁸⁷. Ἡ άρχή της καταγραφής των άποφάσεών του ως μητροπολίτη Καστοριᾶς στόν κώδικα της

μονών», Ὁ *Συλλέκτης* 2 (1952-1958) 80· Βλ. και Κοντογιάννης, *ό.π.*, σ. 180.

78. Χρηστίδης, «Ἡ Μητρόπολις», *ό.π.*, σ. 346. Δέν κατόρθωσα νά επιβεβαιώσω την πληροφορία.

79. Παπακωνσταντίνου, *ό.π.*, σ. 16. Ἡ πληροφορία δέν επιβεβαιώνεται από τον κώδικα *EBE* 2752 στην σημερινή του μορφή.

80. Ὁ Fedalto, *ό.π.*, σ. 560, τον τοποθετεῖ στό έτος 1622 χωρίς δήλωση της πηγής του.

81. Χρηστίδης, «Αἱ ἐκκλησίαι», *ό.π.*, σ. 168 και 392. Πρβλ. Réchayre, *ό.π.*, σ. 312. Ἡ έπιγραφή εἰς Ὁρλάνδος, *ό.π.*, σ. 171· Παϊσίδου, *ό.π.*, σσ. 43-44.

82. Réchayre, *ό.π.*, σ. 312.

83. Bardy, *ό.π.*, στ. 1458· Γριτσόπουλος, *ό.π.*, στ. 403· Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοί κατάλογοι*, *ό.π.*, σ. 113· του ίδιου, *Ἀρχιερεῖς*, *ό.π.*, σ. 56.

84. R. Janin, «Bulgarie», *D.H.G.E.* 10 (Paris 1938), στ. 1151· Réchayre, *ό.π.*, σ. 292· Fedalto, *ό.π.*, σ. 549.

85. Bardy, *ό.π.*, στ. 1458.

86. Γριτσόπουλος, *ό.π.*, στ. 403· Ἀτέσης, *Ἀρχιερεῖς*, *ό.π.*, σ. 56.

87. Fedalto, *ό.π.*, σ. 560.

μητροπόλεως χρονολογείται στό ἔτος ζρλβ´ ἀπό κτίσεως κόσμου (1623-1624), ἰνδικτιώνα ζ´⁸⁸. Τόν Φεβρουάριο τοῦ 1624 ὑπογράφει τό γράμμα πού ἀπηύθυνε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀρχίδος Πορφύριος στόν πάπα Οὐρβανό Η´ στόν ὁποῖο περιέγραφε τήν τραγική κατάσταση τῆς ἀρχιεπισκοπῆς καί ζητοῦσε βοήθεια⁸⁹.

Γιά τά ἐπόμενα χρόνια δέν ὑπάρχει καμιά πληροφορία. Ὁ μητροπολίτης Χαρίτων ἐπανεμφανίζεται τό 1631 καί ὑπογράφει σέ ἔγγραφο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀρχίδος Ἀβραάμ⁹⁰. Ἀποφάσεις του τῶν ἐτῶν 1632-1638 περιέχονται στόν κώδικα τῆς μητροπόλεως Καστοριάς πού καλύπτει τήν περίοδο 1563-1665⁹¹. Τό ὄνομά του ἀναγράφεται στήν κτητορική ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας στή συνοικία τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων, τοῦ ἔτους ζρμγ´ (=1635)⁹². Ὁ ἴδιος μητροπολίτης ἀναφέρεται καί στήν κτητορική ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἄρχοντα Θωμάνου τοῦ ἔτους ζρμζ´ (=1639)⁹³, ὅπου σημειώνεται ὡς τόπος καταγωγῆς του ἡ Θήβα τῆς Βοιωτίας.

Ἀρσένιος. Στή βιβλιογραφία δέν ὑπάρχει ὁμογνωμία ὡς πρός τόν χρόνο ἀρχιερατείας του. Ὁ Γερμ. Χρηστίδης σημειώνει τό ἔτος 1654⁹⁴. Ὁ Α. Réchayge, στηριζόμενος στόν κώδικα τῆς μητροπόλεως Καστοριάς *EBE* 2752, δίνει ὡς βέβαιες χρονολογίες τῆς ἀρχιερατείας του τό 1643 καί τό 1653 καί περιγράφει ἀναλυτικότερα ἀπόφαση τοῦ Νοεμβρίου 1643 στήν ὁποία ἐμφανίζεται ὁ Ἀρσένιος μαζί μέ τόν Ἀρχίδος Χαρίτων, καθώς καί ἀπόφαση στήν ὁποία ἀναφέρονται ἐπίσης ὁ Ἰγνάτιος Πελαγωνίας, ὁ Ἱερεμίας Σισα-

88. Κώδικας *EBE* 2752, φ. 6r.

89. Réchayge, *ὁ.π.*, σ. 312. Σωτ. Βαρναλίδης, «Ὁ φιλενωτικός ἀρχιεπίσκοπος Ἀρχίδος Πορφύριος Παλαιολόγος (+1643) καί ἡ συμμετοχή αὐτοῦ εἰς τās συνομοτικές ἐνεργείας ἐναντίον Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως», *Μακεδονικά* 19 (1979) 149. Τήν ἐπιστολή μετέφερε στή Ρώμη καί παρέδωσε στόν πάπα ὁ ἴδιος ὁ Πορφύριος συνοδευόμενος ἀπό τόν ἐπίσκοπο Λυρραζίου Ἱερεμία. Ἡ προσφυγή φυσικά δέν εἶχε κανένα ἀποτέλεσμα, ὁμως ὁ Πορφύριος καί ὁ συνοδός του οὐδέποτε ἐπέστρεψαν στή θέση τους. Τούτους ἀπαντᾶμε στή Ζάκυνθο ἀρχικά, στή συνέχεια στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ὁ Πορφύριος ἀναμείχθηκε στή συνωμοσία ἐναντίον τοῦ Κυρίλλου Λούκαρη τό 1632, καί τέλος στή Ζάκυνθο ὅπου καί πέθανε (βλ. Βαρναλίδης, *ὁ.π.*). Μάλιστα τουλάχιστον ἀπό τό 1627 στήν ἀρχιεπισκοπή Ἀρχίδος εἶχε χειροτονηθεῖ νέος ἀρχιεπίσκοπος. Στόν κατάλογο κατά τήν περίοδο αὐτή σημειώνονται ὡς ἀρχιεπίσκοποι ὁ Γεώργιος τό 1627, ὁ Ἰωάσαφ τό 1628, ὁ Ἀβραάμ τό 1629 (Fedalto, *ὁ.π.*, σ. 549).

90. Réchayge, *ὁ.π.*, σ. 312.

91. Κώδικας *EBE* 2752, φ. 9r-20r.

92. Ἡ ἐπιγραφή εἰς Ὁρλάνδος, *ὁ.π.*, σ. 167· Παῖσιδου, *ὁ.π.*, σσ. 45-46. Φωτογραφία τῆς ἐπιγραφῆς εἰς Ν. Μουτσόπουλος, *Καστοριά. Λεῖψωμα. Ἱστορική, χωροταξική, πολεοδομική, μορφολογική μελέτη Καστοριάς*, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 55 εἰκ. 3. Βλ. καί Γριτσόπουλος, *ὁ.π.*, σσ. 403· Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοί κατάλογοι*, *ὁ.π.*, σ. 113.

93. Ἡ ἐπιγραφή εἰς Ἀναστασία Τούρτα, *Οἱ ναοί τοῦ Ἁγίου Νικολάου στή Βίτσα καί τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ στό Μονοδένδρι. Προσέγγιση στό ἔργο τῶν ζωγράφων ἀπό τό Λινοτόπι*, Ἀθήνα 1991, σσ. 35-36, ὅπου καί σχόλια γιά τό περιεχόμενό της. Ἐπίσης εἰς Παῖσιδου, *ὁ.π.*, σ. 47.

94. Χρηστίδης, «Αἱ ἐκκλησίαι», *ὁ.π.*, σ. 170 καί 392.

νίου και ὁ Γρηγόριος Μολύσχου⁹⁵. Κατά τόν Π. Τσαμίση ἀρχιεράτευσε τό διάστημα 1650-1654⁹⁶. Ὁ G. Bardy σημειώνει τά ἔτη 1643 και 1654⁹⁷. Ὁ Τ. Γριτσόπουλος σημειώνει ὅτι ἀναφέρεται ἀπό τό 1643, μαρτυρεῖται ὁμως μέ βεβαιότητα τό 1654⁹⁸. Ὁ Β. Ἀτέσης περιορίζεται στή σημείωση τῆς χρονολογίας 1654⁹⁹. Τέλος, ὁ G. Fedalto στηριζόμενος στόν Réchayre, σημειώνει τό διάστημα Νοέμβριος 1643 ἕως 1654¹⁰⁰.

Ἀπό τήν ἐξέταση τοῦ κώδικα τῆς μητροπόλεως Καστοριάς τῶν ἐτῶν 1563-1663 (*EBE* 2752) προέκυψε ὅτι ἡ περίοδος ἀρχιερατείας του ἐκτείνεται ἀπό τό 1641 ἕως τό 1654. Πιό συγκεκριμένα, τά φ. 21r-24r περιέχουν ἀποφάσεις μέ τήν ὑπογραφή τοῦ Ἀρσενίου τῶν ἐτῶν 1641-1643, ἐνῶ ὁ ἴδιος μητροπολίτης ὑπογράφει και στά φ. 28v-52v πού περιέχουν ἀποφάσεις ἀπό τίς 10 Αὐγούστου 1648 ἕως τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1654.

Τό ὄνομά του ἀναφέρεται ἐπίσης σέ κτητορικές ἐπιγραφές ναῶν τῆς πόλης τῆς Καστοριάς. Πιό συγκεκριμένα, μνημονεύεται στήν κτητορική ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Κυρίτζη, τοῦ ἔτους ζρξβ´ (=1654)¹⁰¹. Ἐπίσης τό ὄνομά του σημειώνεται στήν κτητορική ἐπιγραφή ἀνιστορήσεως τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας στή συνοικία τοῦ Μουζεβίκη, ἡ ὁποία ὁμως δέν μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ ἀφοῦ τό σημείο ἀναγραφῆς τοῦ ἔτους ἔχει φθαρεῖ¹⁰². Ἀκόμη σημειώνεται στήν ἐπιγραφή ἀγιογράφησης τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Μητροπόλεως (Καραβιδᾶ), ἡ ὁποία χρονολογεῖται στό ἔτος ζρξε´ (= 1656/57)¹⁰³. Κατά τήν Παῖσιδου ἡ ἀρχιερατεία του φτάνει ἕως τό 1657 μέ τελευταία γνωστή μνεία τοῦ ὀνόματός του στήν Παναγία τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ὁμως στήν ἐπιγραφή τοιχογράφησης τοῦ ναοῦ τοῦ ἔτους 1657 δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα τοῦ μητροπολίτη¹⁰⁴.

Ἱερόθεος. Ὁ Β. Ἀτέσης σημειώνει Ἱερόθεο Β´ τό ἔτος 1657 χωρίς νά δηλώνει τήν πηγή του¹⁰⁵. Τόν γνωρίζουμε ἀπό σιγίλλιο τοῦ πατριάρχη Κων-

95. Réchayre, *ὁ.π.*, σ. 313.

96. Τσαμίσης, *ὁ.π.*, σσ. 67-68.

97. Bardy, *ὁ.π.*, στ. 1458.

98. Γριτσόπουλος, *ὁ.π.*, στ. 403.

99. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοί κατάλογοι*, *ὁ.π.*, σ. 113.

100. Fedalto, *ὁ.π.*, σ. 560.

101. Ἡ ἐπιγραφή εἰς Ὁρλάνδος, *ὁ.π.*, σ. 168· Παῖσιδου, *ὁ.π.*, σ. 51. Φωτογραφία τῆς ἐπιγραφῆς εἰς Μουτσόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 54 εἰκ. 8.

102. Ἡ ἐπιγραφή εἰς Ὁρλάνδος, *ὁ.π.*, σ. 160· Παῖσιδου, *ὁ.π.*, σσ. 52-53. Ὁ Τσαμίσης, *ὁ.π.*, σ. 135, πού δημοσίευσε ἐπίσης τήν ἐπιγραφή, διαβάζει ἀπό κτίσεως κόσμου ζρξβ´=1654.

103. Βλ. Γ. Γκολομπίας, «Ἀνέκδοτες ἐπιγραφές και συσχετισμοί τοιχογραφικῶν συνόλων Καστοριάς», *Ἱστοριογεωγραφικά* 2 (1988) 75-76, ὅπου τό ἀπόγραφο και ἡ μεταγραφή τῆς ἐπιγραφῆς.

104. Παῖσιδου, *ὁ.π.*, σ. 51 σημ. 167 και σσ. 54-55, ὅπου τό κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς. Βλ. και Γκολομπίας, *ὁ.π.*, σσ. 79-80, ὅπου ἀπόγραφο και μεταγραφή τῆς ἐπιγραφῆς.

105. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοί κατάλογοι*, *ὁ.π.*, σ. 113.

σταντινουπόλεως Παρθενίου Γ', τοῦ Ἰουνίου 1657, ἀναφερόμενο στή μονή τῶν Ἁγίων Πατέρων Τριγλίας (Προύσης), στό ὁποῖο συνυπογράφει ὡς «ὁ Καστορείας Ἱερόθεος»¹⁰⁶.

Δαβίδ ὁ Μυτιληναῖος. Ἡ ἀρχιερατεία του ἐκτείνεται ἀπό τό 1660, τουλάχιστον, ἕως τό 1694¹⁰⁷. Δικαιοπρακτικά ἔγγραφα καί ἀποφάσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου τῆς περιόδου τῆς ἀρχιερατείας του περιλαμβάνονται στόν κώδικα τῆς μητροπόλεως Καστοριάς τῶν ἐτῶν 1563-1663¹⁰⁸, καθὼς καί στόν κώδικα τῶν ἐτῶν 1665-1769¹⁰⁹.

ΕΓΓΡΑΦΑ

1

Ἀρχεῖα Νομοῦ Κερκύρας, Ἀρχεῖο Ἐγκωρίου Διαχειρίσεως, φάκελος 7, φ. 241r.

Βενετία, 29 Δεκεμβρίου 1627

1627 à 29 Dec.e

Constituito volontariamente nella Cancellaria Ducale il presente Gerotheo Rodostamo dà Corfù rinuncia liberamente al titolo et dignità conferitali già anni sei di Arcivescovo di Castoria non intendendo ne pretendendo di esercitar mai tal titolo et dignità si come nel detto corso di tempo mai l' ha essercitata nè amministrata, non solamente nelle funtioni ecclesiastiche mà etiam dio nè nell' habito, ne nelle sottoscrizioni, intendendo voler viver Abbate del suo monasterio, nel quale già 22 anni sene vive, con haverlo del proprio havere ristorato et ridoto à soma perfetione, et così instò a notarsi aciò serva per atestato publico.

Io Gerotheo Rodostamo affermo ut supra.

2

Ἀρχεῖα Νομοῦ Κερκύρας, Ἀρχεῖο Ἐγκωρίου Διαχειρίσεως, φάκελος 7, φ. 240v.

Βενετία, 31 Δεκεμβρίου 1627.

Ioannes Cornelio Dei gratia Dux Venetiarum et cetera nobilibus, et sapientibus viris Marco Antonio Maripetro de suo mandato Bailo et Laurentio

106. Διον. Ζακυθινός, «Ἀνέκδοτα πατριαρχικά ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας (1593-1798) ἐκδιδόμενα ἐκ παρρησιακῶν κωδίκων», *Ἑλληνικά* 2 (1929) 161-164.

107. Χρηστίδης, «Ἡ Μητρόπολις», *ὁ.π.*, σ. 346· Παπακωνσταντίνου, *ὁ.π.*, σ. 16· Δ. Ζακυθινός, «Συμβολαί εἰς τήν ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀρχίδος καί Ἰπεκίου», *Μακεδονικά* 1 (1940) 434 σημ. 1· Bardy, *ὁ.π.*, σ. 1458· Γριτσόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 403· Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοί κατάλογοι*, *ὁ.π.*, σ. 113· Ἀτέσης, *Ἀρχιερεῖς*, *ὁ.π.*, σ. 56.

108. Κώδικας EBE 2752, φ. 53r-57v, ἀποφάσεις τῶν ἐτῶν 1660-1663.

109. Γιά τό περιεχόμενο τοῦ κώδικα βλ. Εὐστ. Πελαγίδης, *Ὁ κώδικας τῆς μητροπόλεως Καστοριάς 1665-1769 (Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἑλλάδος 2753)*, Θεσσαλονίκη 1990.

Mauroceno Prov.re et Cap.o Corcyrae et sucessoribus fidelibus dilectis salutem et dilectionis affectum. Il Reverendo Gerotheo Rodostamo ben informato per li ordini publici, li quali mirano principalmente alla quiete conseruatione et bon stato delli fidelissimi nostri del ritto et Reverendo Clero Greco non può nelle città et luochi nostri admetersi novità alcuna de' vescovati, et che per questo rispetto stante la sua promotione all' Arcivescovato di Castoria già li fù fatto da Voi saper che non poteva fermarsi in questa città et amando egli col suo solito et fidelissimo affetto sopra tutte le cose la obediencia delle leggi et la dimora nella propria Patria essendo qui venuto in persona. Hà con il costituito nella Cancelaria nostra firmato di sua mano, quale haverete in copia rinonciato liberamente l' Arcivescovato sudetto del quale come anco ha esequito fino hora non sia per esercitare nell' avvenire, ne dignità, ne titolo, ne habito, ne fontazione alcuna intentendo voler viver in cotesto suo monasterio come ha fatto per il spacio già di 22 anni servendo al s.r Iddio con l' animo quieto, et ritirato.

Siche vi damo aviso col Senato perche dobiate permeterle il ritorno ben vederlo et tratarlo con termini amorevoli come prima, mentre egli così in effetto eseguisca a che doverete star ben avvertiti et se facesse altrimente rinovarli l' ordine della partenza.

Data in nostro Duc. Pal. Die XXXI Dec: Ind.ne XI.

M.DC.XXVII.

Vettor Barbaro Sec.rio.

3

Ἀρχεῖα Νομοῦ Κερκύρας, Ἀρχεῖο Ἐγγλωρῖου Διαχειρίσεως, φάκελος 7, φ. 241r-242r.

Βενετία, 8 Ἰουνίου 1629

Die 8.a Junii 1629

Gl' Illustrissimi signori Gio. Giacomo Pisani, Bertuzzi Contarini et Aless.o Basadona honorandi Avogadori di Comun in questo caso Giudici delegati dall' Ecc.mo Senato con l' autorità di detto Cons.o come in parte de di 8 maggio 1629. Volendo venire all' esped.ne del processo formato dall' Illustrissimo Reggimento di Corfù sopra la indolgenza del R.do Gregorio Floro Protopapà contra il Reverendo sacromonaco Gerotheo Rodostamo. Uditto et letto tutto esso processo con tutte le cose à questo annesse, et conesse, et da quello dipendenti. Hanno terminando terminato et sententiando sententiato che detto Reverendo Gerotheo Rodostamo conforme alla promessa fatta nel suo Constituto de di 29 Dicembre 1627 della Cancelleria Ducali debba vivere vita privata et ritirata nel suo monasterio di San Giovanni di Moraiti, non potendo mai in conto ne in occasion alcuna sia qualsivoglia nisuna ecceutuata valersi del titolo o preminenza di Arcivescovo così nelle sottoscrizioni denomi-

nationi, habiti, celebrationi de officij, et altre font.ni, tanto ecclesiastice, quanto laicali come in participar utilità, o rendita alcuna benche minima, che le potesse pervenire o aspetare come Arcivescovo di Castoria, al quale di già ha renonciato, come in detto suo Constituto, et contrafacendo in modo alcuno si intenda incorse nella publica indignatione, et debba essere dall' Illustrissimo Reggimento di Corfù, in caso che egli contrafacesse ad alcuna delle cose predette iustificata la trasgressione esserli intimato mandato di partenza dall' isola di Corfù et dà tutto il stato del serenissimo Dominio, tanto da terra quanto dà mare con pena della vitta sia tenuto esso Rodostamo dar piezzaria in Corfù de' ducati mille a piacimento di quel Reggimento di non contravenire alle cose predette et di non offendere in fatti ne in parole per se ne per interposta perssona il predetto Reverendo Gregorio Floro, li quali denari in caso di contrafatione siano irremisibilmente, et intieramente fatti pagare dal detto piezzo, et siano et sintendono aplicati alle fabriche della Fortezza di Corfù non possa esso Rodostamo partire dal suo monasterio predetto per venir à Corfu se non ogni due mesi una volta, et questa con licenza in scritto di quel Illustrissimo Reggimento sotto pena di ducati 500 aplicati come di sopra, de' quali sia tenuto parimente dar idonea et sicura piezzaria da essere approbata dal Reggimento ut supra. Sia parimente tenuto et obligato il Reverendo Gregorio Floro predetto Protopapà non partire per molto ne per poco spatio di tempo in tempo ne in ocasion alcuna ne con licenza alcuna dalla Città, et fortezza di Corfù ne offender in fatti o in parole per se ne per interposta perssona il predetto Reverendo Gerotheo Rodostamo sotto pena de ducati 500 aplicati alle fabriche della Fortezza di Corfù, delli qualli sia tenuto dar idonea piezzaria a piacimento di quell' Illustrissimo Reggimento, il quale come delle predette altre habbia carico di farne l'essatione. Ma se detti Floro Rodostamo si riconciliarano insieme, siche tra loro segua buona et sinciera pace in quel caso siano levate le conditioni al Rodostamo di venire solo al tempo predetto a Corfù, et al Floro di uscire siche l'uno et l'altro di essi siano in liberta come sera per avanti di andare et uscire di Corfù a suo piacimento restara però sempre fermi, et validi gl' oblighi al Rodostamo di non usar titoli, ne sottoscritioni Archiepiscopali ne habiti in tutto, et per tutto come qui sopra con l' istesse conditioni pene e piezzaria, non potendosi a quelle, mai in tempo ne in occasion alcuna esser derogato in niuna, benche minima parte, et sia publicata a Venetia et a Corfù.

SUMMARY

Spyros Chr. Karydis, *The Metropolis of Kastoria at 16th and 17th centuries. Additions and corrections to its episcopal catalogue.*

This study constitutes a small contribution to the ecclesiastical history of Kastoria at the 16th and 17th centuries and it aims in the completion and correction of its episcopal catalogue in a period for which in the existing bibliography the information is very little and sometimes contradictory.

The study is supported in new, unknown until now, and unexploited archival material, emanating from the Historical Archive of Corfu and the Archive of Gennadeios' Library, as well as in the review of known sources and mainly the codex of the Metropolis of Kastoria, that covers the period 1563-1665 (*EBE 2752*), which contains fragments of acts and decisions of metropolitan court with the signature of each metropolite.